

Essay

ONS ALLER HOPELOOS MARXISME

Rudolf Boehm

1. Wat is marxisme?

In zijn hoofdwerk, *Het Kapitaal*, schreef Marx: “Als fanaticus van de vergroting van de waarde dwingt hij [de kapitalist] de mensheid meedogenloos tot de productie om de productie, en daarmee tot de ontwikkeling van maatschappelijke productiekrachten en de schepping van materiële productievoorwaarden die alleen de reële basis kunnen vormen van een hogere maatschappijvorm, waarvan het grondbeginsel de volle en vrije ontwikkeling van elk individu is.” (Afdeling VII, hoofdstuk 22, 3; bijgestelde vertaling Lipschits). Dat was Marx’ marxisme.

Als geen ander heeft Marx de absurditeit van het kapitalisme aan de kaak gesteld, als een productiewijze die niet de productie in de dienst stelt van de menselijke behoeften, maar omgekeerd de menselijke behoefte in de dienst van een ontwikkeling van de productie. En hij bekritiseerde een idealisering van het kapitalisme als ware het de enig mogelijke of althans de enig rationele economie. Maar hij was geen antikapitalist. Veeleer beschouwde hij de kapitalistische productiewijze als een “transitorische [tijdelijke] noodwendigheid” in de evolutie van de mensheid (op dezelfde bladzijde als bovenstaand citaat), tijdelijk noodzakelijk om een reële basis te scheppen voor een hogere maatschappijvorm (het socialisme?).

Maar heeft Marx niet met bovenstaande tekst in feite de visie beschreven die ondertussen richtingwijzend is geworden voor alle moderne westerlingen? Of anders gezegd: is niet het marxisme van Marx in feite de heden ons allen beheersende ideologie?

2. Ons aller marxisme

Het wezen van de kapitalistische productiewijze is volgens Marx de productie om de productie; dus het produceren van goederen en diensten niet voor enig doel, bijvoorbeeld voor de bevrediging van menselijke behoeften, maar enkel voor de vermeerdering van de geproduceerde goederen en diensten. Is dat echter niet precies wat ondertussen als enig doel onze economie beheerst: ‘de groei’, d.w.z. gewoon de vermenigvuldiging van het aantal voortgebrachte goederen en diensten (berekend in dollarprijzen), eender wat? Weliswaar moeten wij voor nog een inzet van zo een groei niet eens door ‘fanatici van de vergroting van de

waarde' meedogenloos gedwongen worden, maar voelen we ons daartoe bijna moreel verplicht, zonder mededogen met de grote meerderheid van de mensheid voor wie zo een groei weinig of niets oplevert (misschien integendeel). Enkel voor zo een doelloze groei – of productie om de productie – trachten wij onze maatschappelijke productiekrachten te versterken en materiële productie-methodes uit te vinden die geschikt zijn om arbeid en haar beloning te besparen. En wij allen hopen inderdaad, min of meer eerlijk, daarmee op termijn een reële basis te scheppen voor een hogere maatschappijvorm waarvan het grondprincipe de volle en vrije ontplooiing of ontwikkeling van elk individu zou kunnen zijn, of wij die hogere maatschappijvorm dan socialistisch of hoe dan ook zouden noemen. Want dat lijkt min of meer ons allen het hoogste doel van de menselijke samenleving te zijn: de volle en vrije ontwikkeling van elk individu.

Maar is dat niet in feite een hopeloos verdwaalde visie op de bestemming van de mensheid?

3. Een hopeloze visie

Productie om de productie moet op de eerste plaats doelen op een bestendige versterking van de productiekracht of verhoging van de productiviteit. Te dien einde is er een steeds verder doorgedreven mechanisering vereist, of nog beter automatisering. Doch zo een ontlasting van de menselijke arbeidskracht is slechts mogelijk met machines, aangedreven door niet-menselijke (natuurlijke) energiebronnen. En dat zijn voornamelijk brandstoffen zoals olie en gas, of splijtstoffen zoals uranium of plutonium. De verbranding van die brandstoffen produceert echter niet enkel energie, maar ook het ondertussen veel besproken broeikas-effect op de aarde. En ook de splitsing van splijtstoffen produceert niet enkel energie, maar een groeiende massa van onbeheersbaar radioactief afval. En het eindproduct van een productie om de productie kan enkel goederen en diensten zijn waarvan de verkoop winst oplevert voor een groeiend kapitaal.

Maar kan op die manier de productie om de productie een basis scheppen voor een hogere maatschappijvorm waarvan het grondprincipe de volle en vrije ontwikkeling van ieder individu zal zijn? Of integendeel, als voor de totstandkoming van zo een maatschappij vooralsnog een tijdperk van productie om de productie vereist is, geeft dat dan niet eerder aanleiding om bedoelde doelstelling van zo een vermeend hogere maatschappijvorm zelf in twijfel te trekken?

Een samenleving van mensen berust op twee grondverhoudingen. Eenieder van ons is aangewezen op andere mensen (wij zijn niet 'autark', niet zelfgenoegzaam) en altijd zijn anderen op eenieder van ons aangewezen, en wij zijn ook zelf aangewezen op die aangewezenheid van anderen op ons (wij zijn niet 'autonoom', niet volledig zelfbepaald). Een socialistische maatschappij komt enkel tot stand waar elk lid van de samenleving zich bewust is van die afhankelijkheden.

4. Het alternatief

En het alternatief dan? Zo vraagt dan iedereen, een beetje in dezelfde toonaard als de vraag van Pontius Pilatus: wat is waarheid?

Marx heeft zelf het alternatief aangestipt, hoewel met afkeur. In zijn nagelaten manuscripten voor het geplande werk ‘Bijdrage tot de kritiek van de politieke economie’, later door Karl Kautsky uitgegeven als Kapitaal IV, schreef Marx: “Hij [Ricardo] wil de productie om de productie, en dat is juist. Zou men willen beweren, zoals sentimentele tegenstanders van Ricardo gedaan hebben, dat de productie niet als zodanig het doel is, dan vergeet men dat productie om de productie niets anders betekent dan ontwikkeling van de menselijke productieve krachten, dus ontwikkeling van de rijkdom van de menselijke natuur als doel op zichzelf. Stelt men, zoals Sismondi, het welzijn van de enkelingen tegenover dit doel, dan beweert men dat men de ontwikkeling van de soort moet stopzetten om het welzijn van de enkelingen te verzekeren, dat dus bijvoorbeeld geen oorlog gevoerd mag worden, waarin in ieder geval enkelingen kapotgaan.” (MEW 26.2, 11, vertaling door Guy Quintelier)

Dus, mik niet langer op ‘de ontwikkeling van de rijkdom van de menselijke natuur’ maar op ‘het welzijn van de enkelingen’. Dat is een kwestie van economie, of beter de kwestie van de economie.

En wat dan met Marx? Marx was een grote denker; want een grote denker is geen evangelist, maar iemand die iets te denken geeft wat nog steeds overdacht moet worden.